

Att parera politiska och demografiska konjunkturer

Sjuttontusen utstuderade statsvetare

Peter Eklundh¹

Temat för denna uppsats är hur diverse universitetspolitiska reformer och förändringarna i antal studenter har påverkat kursutbudet och de skilda examinationsformer vid de statsvetenskapliga institutionerna sedan 1950-talet och framåt.

Redogörelsen tar sin början i mitten på 1950-talet – tio år innan jag själv var på mitt första introduktionsmöte som novisch vid Lunds universitet och nybörjare i statskunskap. Framställningen förs sedan fram till vår tid. 2007 utgör en bortre gräns när kurser, program och examina, som en konsekvens av den s.k. Bologna-processen, om- och nydefinieras.

Tyngdpunkten i framställningen ligger naturligt nog på kursutbudet i statskunskap/statsvetenskap. Utbildningen av blivande lärare i samhällskunskap kommer emellertid också att ges något utrymme, dels därför att samhällskunskapsämnet tidvis setts som en konkurrent, men också för att det har bedömts som en viktig ingång till statsvetenskapen: om gymnasielärare i samhällskunskap har blivit intresserade av statsvetenskap så är de förmodligen bra ambassadörer för ämnet bland de svenska gymnasisterna.

Även om uppsatsen i första hand koncentrerar sig på situationen vid Lunds universitet är den indirekt ett försök att teckna det mer generella mönstret för landet i sin helhet. Mycket talar för att förändringarna på makronivå liksom effekterna av nya studieordningar, tillkomsten av filialorter, senare omvandlade till självständiga högskolor och i sinom tid universitet, men också studenternas förändrade efterfrågan på kurser i statskunskap/statsvetenskap är, om än inte identisk för övriga landet, så i alla fall snarlika.

Att svenska universitet under ett drygt halvsekel genomgått en dramatisk tillväxt är uppenbart. 1945 var totalt 14 000 studenter registrerade vid landets universitet; av dessa var 2 700 nybörjare. 60 år senare är antalet registrerade studenter nära 400 000 och antalet nybörjare på höstterminen 2005 61 500. Det totala antalet nybörjare på läsårsbasis är mellan

tummen och pekfingret åtminstone ytterligare 10 000 (se diagram 1, som tillsammans med övriga diagram, återfinns i slutet av denna uppsats).

Fram till höstterminen 1965 bedrevs det akademisk utbildning i statskunskap vid universiteten i Uppsala, Lund, Stockholm och Göteborg. De statsvetenskapliga institutionerna i Stockholm och Uppsala lockade flest – närmare 70 % av alla studenter i ämnet läste där (se diagram 2). 1965 startades universitetet i Umeå och höstterminen 1967 filialorterna Växjö, Linköping, Karlstad och Örebro. Samtliga hade statskunskap som ämne från starten. Idag finns det ca 40 universitet och högskolor i landet. Kurser som av SCB och Högskoleverket klassas som statskunskap/statsvetenskap ges på 26 platser i landet.

NÅGRA KÄLLKRITISKA NOTISER

Ungefär samtidigt som 1953 års studieordning för dåvarande filosofiska fakulteter infördes vid universiteten, inrättades institutioner med en prefekt i ledningen. 1955 fick institutionen i Lund administrativt stöd i form av en institutionssekreterare som tillsammans med ett par amanuenser ansvarade för rutinarbetet och de vardagliga kontakterna med studenterna. Dåvarande prefekten Nils Stjernquist introducerade då ett lättöverskådligt manuellt register ("lakan") över terminens växande skaror studenter på 1-betygskursen – dvs. motsvarande dagens grundkurs på 1–30 högskolepoäng. Dessa lakan har regelmässigt förts terminsvis fram till mitten på 1980-talet när det nya bokföringssystemet av studieresultat LADOK, uttolkad som Lokalt Administrativa DOKumentationssystemet, erhållit stadga, pålitlighet och inte minst tillgänglighet på institutionsnivå.

Diagrammen över antal registrerade studenter baserar sig således på dessa från 1955 och fram till höstterminen 1984 manuellt förda register ("lakanen" förvaras i Statsvetenskapliga institutionens arkiv). Uppgifter om antalet registrerade studenter finns även redovisade terminsvis till SCB, under några terminer på 1960-talet till Statsvetenskaplig tidskrift och under några terminer på 1970-talet även till Politologen, Statsvetenskapliga förbundets tidskrift. Avvikelserna från de manuellt förda registren är ibland obetydliga och ibland betydande. Givetvis kan det bli fel vid summeringen av antal studenter vid den manuella räkningen, men det mesta talar för att materialet är tillförlitligt. Registren har dessutom fördelen att vara jämförbara över tid och ger därför möjlighet att också redovisa antal studenter fördelat på kön.

Antalet för första gången registrerade studenter är inte helt jämförbara före och efter 1984. Skiftande definitioner har förekommit, och fram till 1964 existerade mig veterligt ingen definition alls. 1964 introducerades ”automatiken”, vilket i korthet innebär att institutionen fick ekonomiska resurser i direkt proportion till antalet nybörjare. I början av varje termin meddelade prefekten Universitetskanslersämbetet (UKÄ) hur många nya studenter som registrerat sig på kurserna, varefter ett belopp baserat på dessa uppgifter överfördes direkt till institutionen. I samband med registreringen uppmanades studenterna att på registreringsblanketten markera om de var nybörjare eller omregistrerade på kursen. En del studenter som en tidigare termin registrerat sig för en kurs men inte påbörjat studierna som avsett, registrerade sig säkert som de nybörjare på kursen de ansåg sig vara.

Successivt formaliserades nybörjarbegreppet alltmer samtidigt som det inte längre räckte med ett enkelt telefonsamtal till UKÄ för att rapportera in antalet nybörjare. I mitten på 1970-talet definierades en nybörjare som en student som blivit godkänd på åtminstone 1 poäng, något som medförde att några institutioner introducerade 1-poängs delkurser. På det sättet fick studenter vid statsvetenskapliga institutionens grundkurs 1 poäng om de deltagit i introduktionsmötet och i direkt anslutning till detta genomfört ett förkunskapstest. Resultatet av förkunskapstestet användes för att erbjuda studenter med måttliga resultat på testet studievägledande samtal.

Från mitten av 1980-talet är definitionen av för första gången registrerad på kurs entydig, vilket innebär att antalet studenter från en termin till en annan i princip är jämförbara och lätt tillgängliga i LADOK:s databaser – liksom studieresultaten. Behovet av ”lakanen” växte när antalet lärare ökade (universitetslektorerna som ny lärarkategori introducerades 1964) och den avslutande muntliga tentamen för professorn ersattes med skriftliga deltentamina. Tyvärr var det enbart på 1-betygskursen som dessa lakan fördes.

I anslutning till 1969 års studieordning (PUKAS-reformen) och införandet av poängsystemet, studievägledarefunktioner m.m.,² men inte minst på grund av en fortsatt förväntad ökning av antalet studenter på överliggande nivåer, infördes även ”lakan” på dessa fortsättningskurser, liksom på nyinrättade kurser som institutionen fick administrativt ansvar för, som t.ex. samhällskunskap, administrativ teknik, hälso- och sjukvårdsadministration för att nämna de viktigaste. Dessa är numera

avvecklade. Utbildningen av lärare i samhällskunskap har överförts till Lärarutbildningen vid Malmö högskola även om de fortfarande köper undervisningstjänster av institutionen. Delar av innehållet i andra kurser återfinns idag i institutionens kursutbud som distribueras via nätet, t.ex. *Utvärdering av offentlig verksamhet* och *Offentligt ledarskap*.

När Socialhögskolan i Lund startade 1964 (utbildning av socialarbetare hade sedan 1947 bedrivits vid Sydsvenska socialinstitutet) erbjöd man utbildning i statskunskap och lade på det sättet grunden för ett långvarigt samarbete med statsvetenskapliga institutionen. Kontakterna var som mest intensiva 1983 när Utbildningslinjen för offentlig förvaltning, som drevs av statsvetenskapliga institutionen, och Förvaltningslinjen, som drevs av Socialhögskolan, slogs samman i enlighet med ett förslag från en arbetsgrupp inom Universitets- och högskoleämbetet (UHÄ). Det nära samarbetet avtog 1993 när pol mag-programmet inrättades, men fortsatte fram till 2008 så länge socionomutbildningen i Lund gav en kurs med tydliga statsvetenskapliga förtecken.

1965 blev 38 % av nybörjarna på grundkursen, eller den s.k. ettbetygskursen, godkända samma termin de påbörjat kursen. Motsvarande studieresultat på två betyg (motsvarande dagens fortsättningskurs) var 20 %. Uppsala, Lund och Stockholm var riktkarlar medan Göteborg hade betydligt bättre studieresultat på ”ettan”, men sämre på ”tvåan”. Statsvetarna hade ingen anledning att slå sig för bröstet; man hade bland 18 undersökta ämnen de sämsta studieresultaten i landet (Universitetspedagogiska utredningen (UPU) 1).

1953 ÅRS STUDIEORDNING – POLITIKEN OCH STATSKUNSKAPEN VÄXER I OMFATTNING

I diagram 3 visas antalet nybörjare terminsvis på ettbetygskursen i statskunskap under senare delen av 50-talet och tiden fram till 1969. Utvecklingen följer ganska väl den växande tillströmningen till universitetsutbildningarna.

De stora kullarna 40-talister börjar märkas i en betydande omfattning på universiteten trots att det endast var 13 % av dem som avlagt studentexamen. Statskunskap var också ett manligt dominerat ämne. Under perioden 1955–1969 är det aldrig över en tredjedel kvinnor, och flera terminer är bara vara femte nybörjare en kvinna. I samband med grundskolereformen 1962 och senare det nya gymnasiet något år senare introducerades

också det nya skolämnet samhällskunskap. Statskunskap, tillsammans med nationalekonomi, blev i samband med detta viktiga examensämnen i den dåvarande filosofie magisterexamen enligt 1953 års studieordning. Det behövdes många behöriga lärare till det nya skolämnet. Höstterminen 1967 startade "universitetsfilialen" i Växjö. Statskunskap var med från starten, men Lund behöll länge kontrollen över utbildningen. Kursplaner och litteraturlistor fastställdes av Utbildningsnämnden vid samhällsvetenskaplig fakulteten i Lund, samtidigt som lärarna rekryterades från Lundainstitutionen. Inte heller besannades farhågorna för att tillströmningen av studenter i Lund skulle minska pga. av etableringen i Växjö (se Fasth 1980).

Reformer på det studiesociala området var också betydelsefulla. 1965 avvecklades det dåvarande selektiva studiestödet och ersattes av ett generellt system där studiemedlen i sin grundform var oberoende av föräldrarnas inkomst (se Nilsson 1984).

1969 ÅRS STUDIEORDNING ETT FÖRSTA FÖRSÖK ATT STYRA UTBILDNINGARNA. FRÅN PUKAS TILL U68

Det växande antalet studenter och de måttliga studieresultaten var några av flera viktiga faktorer som gav upphov till ett omfattande utredningsarbete. Den tidigare nämnda Universitetspedagogiska utredningen pekade ut många problemområden och resulterade i en med dåtida mått jämförelsevis hastigt utarbetat förslag, UKAS (Universitetskanslerns arbetsgrupp för fasta studiegångar), ett förslag som togs fram parallellt med den mer traditionellt arbetande utredningen U68. UKAS utsattes för häftig kritik från studenter och universitetslärare och återkom i en lätt modifierad form som PUKAS, som sedan blev 1969 års studieordning (P som i Palme som då var ecklesiastikminister; se Ruin 1979). Mycket kort innebar nyordningen ett försök att introducera yrkesinriktade utbildningslinjer och av UKÄ centralt fastställda kursplaner som man inte fick göra stora avsteg ifrån, men också att pol mag och fil mag examina avskaffades och att poängsystemet introducerades. För statskunskapens del innebar 1969 års studieordning bl. a. att ett nytt ämne skapades för utbildning av lärare i samhällskunskap, där statsvetenskap blev ett av fyra formellt jämställda ämnen men där man omfångsmässigt minskade från minst 20 poäng (1 betyg) till 13. Denna ordning var under de kommande decennierna en nagel i ögat på de statsvetenskapliga

institutionerna i landet. Dessutom såg s.k. yrkesinriktade kurser (”yrkurser”) som t.ex. administrativ teknik och senare hälso- och sjukvårdsadministration dagens ljus.

”Återkommande utbildning” introducerades som ett nytt område för universiteten att satsa på. Kursutbudet förväntades inte vända sig bara till ungdomar som slutat gymnasiet utan också till vuxna som ville satsa på en universitetsutbildning. Ett sätt att hantera frågan var att erbjuda de traditionella heltidskurserna på deltid, och då gärna på kvällstid eller i samband med veckoslut. Försöksverksamhet med nya samarbetsformer (FNYS) där studenter erhöll representation i institutionsstyrelserna introducerades också (se Ruin 1979).

Som framgår av diagram 4 utnyttjade institutionen i Lund dessa möjligheter ordentligt. Deltidskurs på kvällstid introducerades hösten 1973, sommarkurs 1973 och distanskurs 1975. Snart visade det sig också att den nya utbildningslinjen med statskunskap som tänkt huvudämne inte blev någon framgång ur rekryteringsperspektiv. En av de få utbildningslinjer som över huvud lockade några studenter vid sidan av den spärrade psykologlinjen var ekonomlinjen. Trots statsmakternas ansträngningar att konstruera yrkesinriktade utbildningslinjer – de flesta var riktade mot läraryrket – var studenterna kallsinniga och valde hellre att läsa enstaka kurser (dagens fristående kurser). De stora ungdomskullarna av 40-talister, som tidigare trängts i lektionssalarna, följdes inte av 50-talisterna, även om andelen formellt behöriga studenter växt till strax under 50 % av ålderskullen, delvis som en konsekvens av ett vidgat behörighetsbegrepp, där en slutförd tvåårig gymnasieexamen gav allmän behörighet till universitetsstudier.

Antalet studenter som började läsa statskunskap i Lund minskade till allmän förvåning rejält. Den avvecklade pol. mag. examen var en förklaring, liksom en upplevd konkurrens från Socialhögskolans förvaltningslinje som av tradition hade en inriktning mot i huvudsak primärkommunal förvaltning och en förväntad, stabilt växande arbetsmarknad. Det vikande intresset för ämnet medförde att institutionen – inte utan vanda – bestämde sig för att med små annonser i dagspressen meddela att det fanns lediga utbildningsplatser.

Intresset för att erbjuda deltidstudier och nya kurser ökade från institutionens sida, eftersom det blev ett sätt att kunna behålla sin personal. Det fanns också goda möjligheter att söka utvecklingsmedel för att utforma nya distributionsformer för de befintliga kurserna och att skapa

nya utbildningar. Om deltidskursen i princip innebar att en termins heltidsundervisning tänjdes ut över två terminer på kvällstid, så innebar distansundervisningskursen att undervisningspassen koncentrerades till några intensiva veckoslut och att studenterna i övrigt var hänvisade till telefon (telefonjour en kväll i veckan) och traditionell fysisk post för att hålla kontakt med lärarna på kursen. Men även helt nya kurser kom till. Ett lokalt initiativ följt av ett omfattande pedagogiskt utvecklingsarbete vid statsvetenskapliga institutionen i Lund ledde till att en ny utbildningslinje inom 1969 års studieordning kunde starta höstterminen 1974 – utbildningslinjen för offentlig förvaltning, i dagligt tal kallad UFOF.

Även engelskspråkiga kurser började ges. Sedan början av 1960-talet hade SIDA (och dess föregångare NIB) etablerat ett samarbete med Lunds universitet om att ta emot stipendiater från tredje världen. Några av dessa läste en kurs statskunskap som i sin helhet var utformad på engelska. 1970 formaliserades kursen med en egen kursplan som var snarlik den svenska. Successivt avvecklade SIDA sin stipendiering men kursen kunde fortsätta, dels därför att den rekryterade amerikanska politiska flyktingar från Vietnamkriget, dels på grund av att studenter i huvudsak från tredje världen på egen hand finansierade sin vistelse i Lund. I genomsnitt ett 15-tal personer läste kursen varje termin åren 1970–77 (se diagram 5).

Läsåret 1968/69 erbjöd institutionen i princip sex kurser, tre vardera termin: ett-, två- och trebetyg. Knappt ett decennium senare, läsåret 1974/75, hade antalet kursstarter ökat rejält: två grundkurser på heltid, en deltidskurs på kvällstid, en deltidskurs på distans/veckoslut, en sommarkurs (för att konkurrera ut en ”köpekurs” som gavs av Folkuniversitet med några av institutionens lärare), tre kursstarter på fortsättningskursen, varav en på deltid, två kursstarter på kandidatkursen, två kurser i samhällskunskap samt en i administrativ teknik. Och inte nog med det: allt pedagogiskt och administrativt förändringsarbete genomfördes på den tiden manuellt, helt utan tillgång till persondatorer!

Det vikande studentunderlaget på nybörjarkursen fick, som framgår av diagram 6, dramatiska konsekvenser för fortsättningskursen: från nästan 180 studenter vårterminen 1970 sjönk siffran till 10 förstagsregistrerade höstterminen 1976. Rekryteringen till kandidatkursen var svag och därmed försvårades också rekryteringen till forskarutbildningen.

1977 ÅRS STUDIEORDNING – ETT NYTT FÖRSÖK ATT GENOMFÖRA PUKAS

1977 var det efter många politiska turer dags att genomföra de reformer som 1968 års Universitetsutredning (U68) föreslagit. De tidigare ”högskolefilialerna” ombildades till självständiga högskolor, socialhögskolorna och de tidigare lärarseminarierna och lärarhögskolorna knöts till Universitets- och högskoleämbetet samtidigt som Nämnden för socionomutbildning avvecklades och dåvarande Skolöverstyrelsen släppte lärarutbildningarna. Behovet av en ”totaldimensionerad” högskola hade minskat dramatiskt eftersom de unga studenterna än så länge inte trängdes vid alla högskolekurser. Så trots att högskolebegreppet vidgades ganska rejält till att omfatta utbildningar som tidigare inte definierats som universitets- eller högskoleutbildningar, som t.ex. forskollärarytbildning och sjuksköterskeutbildning, ökade inte antalet studenter vid de tidigare universitetsutbildningarna. Lärarhögskolan i Malmö blev en del av Lunds universitet.

På slutet av 1970-talet och i början av 1980-talet gör de små ungdomskullarna att tillväxten av antalet nybörjare vid universitet och högskolor blir ganska måttlig – detta gällde även grundkursen i statsvetenskap i Lund. Det pedagogiska utvecklingsarbetet fortskred och nya kurser och samarbetspartners söktes upp. Kurserna i hälso- och sjukvårdsadministration byggdes på upp till kandidatnivå. En av UHÄ tillsatt arbetsgrupp, den s.k. ”AU-utredningen”, började sitt arbete samtidigt som 1977 års studieordning började tillämpas. AU-utredningens uppdrag var att lämna förslag till en ny organisering av de administrativa och ekonomiska utbildningarna som U68 lämnat därhän i sitt förslag. AU-gruppens arbete kom direkt att påverka för statsvetare centrala kurser. Ett svårlöst problem var samordningen av de två skilda men snarlika utbildningarna som ”ägdes” av de statsvetenskapliga institutionerna respektive socialhögskolorna, UFOF och Förvaltningslinjen. Utbildningarna slogs efter utdragna konflikter samman och hösten 1983 startade den nya gemensamma Förvaltningslinjen; för Lunds del innebar nyordningen att statsvetenskapsämnet fick ett på sikt stabilare studentunderlag (Eklundh 1986).

Samhällskunskapen, med sina 13 poäng i statsvetenskap och ett ämne som tidigare i huvudsak vänt sig till blivande ämneslärare i grund- och gymnasieskolan, blev höstterminen 1977 ett ingångsämne för utbildningen av studie- och yrkeskonsulenter, som kom att läsa tillsammans med några av de kommande (lärar-)kollegorna ute på skolorna. Statsvetenskap blev

samtidigt, men med lite skiftande beteckningar, ett obligatoriskt moment i flera av de nya utbildningarna som växte fram vid universiteten, som t.ex. beteendevetar- och systemvetarlinjen. Även brandingenjörs- och sjukgymnastutbildningarna fick kortare statsvetenskapliga inslag. Ett antal nya deltidskurser utvecklades också på institutionen; en av de mer ambitiösa var en kurs i internationell politisk ekonomi som byggde på avancerade förkunskaper i både nationalekonomi och statsvetenskap – Internationella relationer. En annan, mer långlivad satsning, var kursen Förhandlingar i teori och praktik, där forskare med omfattande forskingserfarenhet i allt från internationell politik till svenska MBL-förhandlingar mötte studenterna tillsammans med erfarna förhandlare/praktiker. Allteftersom institutionens ”kärnverksamhet” – grundkursen, fortsättningskursen och kandidatkursen – lockade allt fler studenter svalnade dock både institutionens intresse och behov av att utveckla denna typ av nya specialkurser (se diagram 7).

KVINNORNA TAR FÖR SIG

Från att tidigare varit ett manligt dominerat ämne skedde ett trendbrott i mitten på 1980-talet: höstterminen 1985 var det för första gången en jämn könsfördelning på grundkursen (se diagram 8).

Successivt stiger antalet studenter på fortsättningskursen. Även kvinnorna bli fler men kursen blir under perioden aldrig stabilt jämställd. Den med den traditionella fortsättningskursen snarlika fortsättningskursen som attraherade studenter från förvaltningslinjen (den högra stapeln) blir stabilt jämställd i slutet av perioden. Sammantaget är bilden av jämn könsfördelning fortfarande splittrad.

Under början av perioden, dvs. de första tio åren, får det vikande studentunderlaget på grundkursen självklart ett genomslag även på fortsättningskursen; för första gången kommer antalet registrerade inte upp över 40. Men under slutet av perioden har utvecklingen vänt och antalet ligger nu runt 100-strecket. Genom att den då nya Förvaltningslinjen parallellt erbjuder undervisning i statsvetenskap på samma nivå, kryper antalet studenter en bra bit över 100 på vårterminen 1993. De kvinnliga studenterna på Förvaltningslinjen bidrar då också kraftigt till att utbildningen på fortsättningskursen i statsvetenskap blir jämställd. Vårterminen 1993 var förhållandena radikalt annorlunda även i ett annat avseende: då hade studieresultaten också avsevärt förbättrats i förhållande till det tillstånd som

rådde trettio år tidigare: 1965 klarade endast en femtedel av studenterna av kursen inom terminstid och 1993 var det mindre än en femtedel som *inte* blev godkända. Ämnets attraktionskraft är stort även på kandidat-kursen; där ökar antalet studenter stadigt. Det gäller de unga kvinnorna, som i inte bara väljer att läsa på de högre nivåerna utan också fortsätter att framgångsrikt slutföra sina studier (se diagram 9).

1993 ÅRS STUDIEORDNING – TREDJE GÅNGEN GILLT FÖR IMPLEMENTERINGEN AV PUKAS

Under 1990-talet sker en serie viktiga förändringar inom den högre utbildningen i Sverige: UHÄ avskaffas 1996 och istället bildas Högskoleverket, så småningom åter med en Universitetskansler i spetsen; utbildningslinjerna försvinner och ersätts med program; generella examina och yrkes-examina etableras; uppsatskrav på kandidat- och magisterexamen införs och Universitetskanslern beslutar vilka högskolor som har rätt att utfärda examina.

Inom ramen för 1977 års studieordning hade statsvetenskapliga institutionen i Lund, tillsammans med de kolleger som erbjöd utbildningen under senare halvan av 1980-talet, begärt att få ändra examensbenämningen ”Högskoleexamen från förvaltningslinjen” till det för statsvetare (och nationalekonomer) tidigare välkända *politices magister*, eller kort och gott *pol mag*. Efter viss vanda av slog UHÄ framställan. De nya examensbegreppen och öppningarna mot ökad självständighet för universiteten gjorde det emellertid möjligt att återskapa den gamla *pol mag*-examen, men i en nu avsevärt mer kvalificerad variant än 1953 års modell. Nyordningen visade sig lyckosam. Tack vare växande ungdomskullar (40-talernas barn), en sjunkande andel unga män som inkallades till värnpliktstjänstgöring och en vikande arbetsmarknad för nyexaminerade gymnasister blev *pol mag*-programmet, och därefter grundkursen i statsvetenskap, kraftigt översökta. Detta framgår delvis av diagram 10, där några terminer dessutom sticker ut som en konsekvens av att statsmakterna, utöver de sedvanliga anslagen i budgetpropositionerna, vid den här tiden även beslutade om ”extra platser” till högskolan.

För varje termin visar den vänstra stapeln antalet studenter på ”fristående kurs” medan den högra visar antalet antagna och registrerade nybörjare på *pol mag*-programmet. U68:s ”vision” om en totaldimensionerad högskola, i form av tillträdesbegränsning och spärrade utbildningar, fick

konsekvenser inte bara för pol mag-programmet utan även för den ordinarie grundkursen i statsvetenskap. Antagningsbegränsningen till i första hand pol mag-programmet har medfört att antalet studenter under åren endast legat strax över 60 varje termin. Möjligheten att anta nybörjare på fristående kurs har använts som dragspel för att balansera den totala antagningen till institutionens kursutbud på samtliga nivåer inom grundutbildningen. Ambitionen under hela perioden har varit att undvika ytterligare ”spärrar” utöver den till grundkursen. Det ökade söktrycket och därmed högre antagningspoängen har ännu mer förändrat könsbalansen till kvinnornas fördel. Andelen kvinnor på pol mag-programmet har under perioden hela tiden legat över 50 % och några terminer till och med kommit över 60 %.

Diagram 11 och 12 över antalet studenter på fortsättningskursen och kandidatkursen innehåller två staplar för varje termin. Den vänstra stapeln gäller mängden studenter på fristående kurs, den högra avser förvaltningslinjen/pol mag-programmet. Benägenheten hos studenterna att läsa statsvetenskap på överliggande nivåer har ökat rejält – inte minst gäller det de kvinnliga studenterna som flertalet terminer är fler än de manliga. Förutom att studentantalet på överliggande kurser har vuxit kraftigt sedan 1977 har de många kvinnorna gjort att de överliggande kurserna idag definitivt är jämställda ur rekryteringssynpunkt, något de knappast var för tre årtionden sedan, för att inte tala om ännu längre tillbaka.

EXAMINATIONSFORMER – EN VÄXANDE BETONING PÅ SJÄLVSTÄNDIG ANALYS

Under perioden har examinationsformerna skiftat kraftigt. På grundkursen förekom på höstterminen 1955 små skriftliga prov på moment som vallagstiftning, kommunalkunskap, socialkunskap och rättskunskap. På dessa småprov erhöles ”graderade” betyg. Höstterminen 1958 tillkom ytterligare ett prov på ”utländsk politik”. Vårterminen 1961 tillkommer närvarokontroll på svensk författningshistoria. Kursen avslutades med en muntlig tentamen för professorn (eller dennes ersättare, vanligtvis en av docenterna).

Vårterminen 1964 slogs alla småtentorna ihop till två ungefär likstora tentor samtidigt som den avslutande muntliga examinationen för professorn i princip avskaffades på grundkursen. Det sannolika skälet är att det växande antalet studenter gjorde den muntliga examinationsbördan för omfattande. De obligatoriska seminarieövningarna behölls däremot.

De två stora tentorna bestod både av ett antal ”faktafrågor” och ett block med tre s.k. essayfrågor; på en av tentorna skulle studenterna dessutom lösa en ”valmatematisk” uppgift. Typiska faktafrågor kunde lyda:

- Vilken ministär nödgades avgå i samband med den s.k. Stripakonflikten?
- Vilket år infördes årliga riksdagar i Sverige?
- Vad gällde den s.k. kohandeln 1933?
- Inom vilket område gjorde Gustav Möller sin mest uppmärksammade politiska insats?
- Namnge fyra ämbetsverk, som sorterar under jordbruksdepartementet.
- Hur många alternativa månadslönebelopp kan med hänsyn till löneklass ifrågakomma för en förste byråsekreterare i lönegrad Ao23 i ortsgrupp 5?

Några exempel på essayfrågor var:

- Vilka olika slag av konselj finns det och när kommer de till användning?
- Vilka karaktärsskillnader finns mellan kamrarna i den svenska riksdagen och av vilka faktorer betingas denna skillnad?
- För- och nackdelar med decentralisation (sic) inom statsförvaltningen.
- Vilka är de borgerliga primärkommunernas viktigaste uppgifter?

Våren 1969 bestod proven av två salskrivningar, där examensinnehållet för första gången blir specifikt fördelat mellan olika teman. På den första tentan handlar frågorna om svensk författningshistoria, svensk politik, svensk statsförvaltning och kommunalkunskap, på den andra om utländsk och internationell politik samt politisk teori. De enskilda momenten poängsattes. Studenter som ville avlägga en fil mag examen för att bli lärare i samhällskunskap tenderades dessutom på sina kunskaper i rättskunskap och socialkunskap. Vid den här tiden hade de enkla faktafrågorna helt utgått och ersatts av ett tiotal essayfrågor. Även om det förekom antydningar till analys och diskussion var frågorna med dagens mått mätt dock ganska faktabaserade. Några exempel kunde vara:

- Innebörden av representationsreformen 1866 samt följderna för riksdagens sammansättning.
- De politiska partierna i Danmark.
- Nomineringen av presidentkandidater och val av president i USA.
- FN:s säkerhetsråd – sammansättning, uppgifter och betydelse.

- Lenin har i flera avseenden bidragit till marxismens utveckling. Redogör för åtminstone fyra sådana bidrag.

I samband med PUKAS-reformen hösten 1969 introduceras normalstudieplanerna som var centralt fastställda av UKÄ. Kurserna, om än inte litteraturlistorna, blir identiska på alla utbildningsorterna. Delkurserna (kurser som det hette på den tiden) avslutades med skriftliga prov med essayfrågor. De skilda kursmomenten benämndes innovativt Politisk teori, Svensk och jämförande politik, Förvaltning och Internationell politik. Möjligen kan man säga att en modern statsvetenskap etableras i och med detta.³

Strukturen på grundkursen har sedan dess varit tämligen stabil över tiden, samtidigt som det varit möjligt att låta nya delkurser efterhand se dagens ljus. Introduktionskursen om en poäng är redan nämnd. Hösten 1977, när UKÄ:s centralstyrning genom normalstudieplaner upphörde, infördes ett fördjupningsblock på två poäng samtidigt som förvaltningskursen erhöll 5 poäng, allt från den omfattande niopoängskursen Svensk och jämförande politik.

Efter ytterligare en del förändringar fick grundkursen hösten 2004 en ny ansiktslyftning. Den tidigare delkursen Politisk teori döptes om till Statsvetenskaplig introduktion, Svensk och jämförande politik slogs samman med Förvaltning och blev Politik och styrelse, en delkurs som med sina 10 poäng (15 hp) löpte över en stor del av terminen. Internationell politik omfattade nu 5p (7,5 hp).

Essäfrågetypen behölls och utvecklades över hela linjen. Själva examinationsformen med salstentor och essäfrågor kom att bestå under lång tid framöver. Det dröjde till mitten av 1990-talet innan det blev tillåtet att ta med kurslitteraturen till tentorna och det var först i början av 2000-talet som hemtentamina introducerades. Essäfrågorna begränsades till i princip fyra per prov. Frågorna var normalt av karaktären ”Redogör för och analysera ...”. Betoningen kom efterhand alltmer att förskjutas från den redovisande till den analyserande delen av frågan. Några typiska tentamensfrågor löd:

- Redogör för den svenska lagstiftningsprocessen. Diskutera olika gruppers möjligheter till inflytande.
- Det sägs ibland att konservatismen är en ”anti-ideologi”. Vad kan ett sådant påstående tänkas innebära? I vad mån är påståendet riktigt?
- Gör en jämförelse, gärna uppställd punktvis, mellan den amerikanske presidenten och den brittiske premiärministerns maktbefogenheter.

Och inte minst den mest omtalade (och kanske bästa) av alla– a) Formulera en skrivningsfråga med utgångspunkt i kurslitteraturen! b) Besvara frågan!

Tyngdpunkten i examinationen på de högre nivåerna har under hela efterkrigstiden också varit kravet att studenterna skall skriva och försvara ett självständigt arbete. Det i förhållande till andra ämnen jämförelsevis omfattande uppsatsarbetet på de överliggande kurserna har hela tiden varit ett väl känt signum för den statsvetenskapliga utbildningen i Lund, liksom för övriga institutioner i landet.

SAMMANFATTNINGSVIS

Många har läst grundkursen i statsvetenskap i Lund. Från 1955 till vårterminen 2010 påbörjade ungefär 17 600 studenter sin grundutbildning i ämnet här. Av dessa gick 5 600 vidare till fortsättningskursen (två betyg), 3 300 till kandidatkursen (tre betyg) och sedan höstterminen 1993, 1 700 till magisterkursen (fyra betyg). Drygt hälften av studenterna i statsvetenskap är registrerade på grundkursen. Mindre än hälften, eller 40 % av studenterna, läser antingen vidare på fortsättningskursen eller kandidatkursen – något fler läser fortsättningskursen än kandidatkursen. Knappt 10 % av studentpopulationen går till den översta nivån och försöker ta en magister. Antalet, men också andelen studenter som läser statsvetenskap upp till kandidat- och magisternivåer, har ökat sedan början av 1990-talet. Allt fler studenter har läst alltmer statsvetenskap och allt fler studenter har skrivit kandidat- och magisteruppsatser. Vad vi också kunnat notera är att andelen kvinnliga statsvetarstudenter har ökat på alla nivåer.

Och än sen då? Vad betyder dessa stora kvantitativa och kvalitativa förändringar för samhället i stort, men också för de politiska systemen? Finns det några märkbara effekter? Det är en av många frågor som denna framställning dock lämnar helt obesvarad.

Noter

- 1 Stort tack till Magnus Jerneck och Björn Badersten för kloka förbättringar av texten och layouten.
- 2 Själv hade jag erhållit anställning som 2:e amanuens året innan för att tillsammans med ytterligare ett antal amanuenser stödja det växande antalet 2-betygsstudenterna i deras uppsatsarbete. 1969 blev jag studievägledare på halvtid, som en av två. Jag och min kollega delade på studievägledningsansvaret för vad vi uppfattade som alltför många studenter.
- 3 Men det skulle dröja ytterligare några år innan ämnet i Lund tog steget fullt ut och formellt bytte beteckning från statskunskap till statsvetenskap. Detta var en förändring som diskuterats vid återkommande institutionsinternat sedan början av 1970-talet och genomfördes slutligen i samband med att professuren efter Stjernquist ändrade beteckning till statsvetenskap. Institutionen i Växjö hade varit först med ett än mer radikalt namnbyte till politologi.

Referenser

EKLUNDH, PETER, 1986. *Vem styr förändringar? Lokala lösningar på centrala problem*. UHÄ-rapport 1986:5.

FASTH, EVA, 1980. *Aspekter på utlokalisering av högre utbildning*. Lunds universitet: Lund Studies in Sociology.

NILSSON, ANDERS, 1984. *Studiefnansiering och rekrytering till högre utbildning 1920–1976*. Lund: Ekonomisk-historiska föreningen.

RUIN, OLOF, 1979. *Studentmakt och statsmakt: tre studier i svensk politik*. Stockholm: Liber Förlag.

Universitetspedagogiska utredningen (UPU)¹, *Studierådgivningen på universitetsnivå 1966*. Universitetskanslersämbetet.

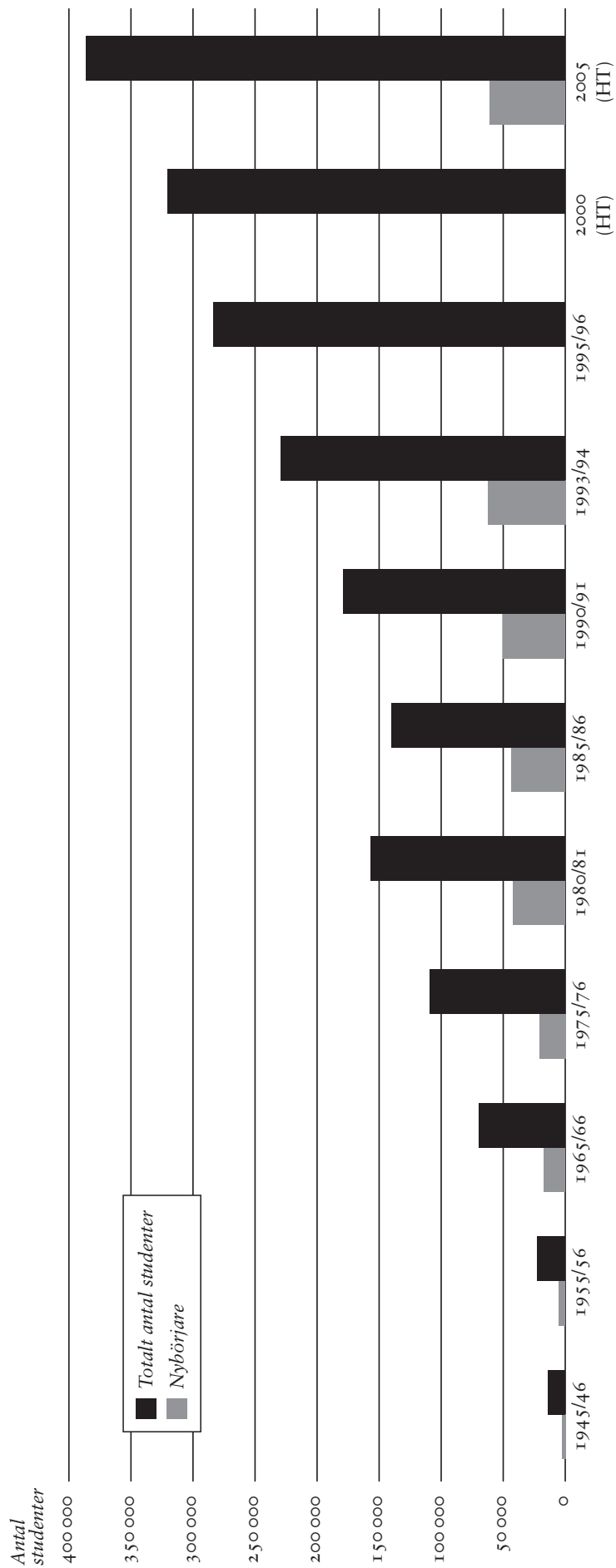
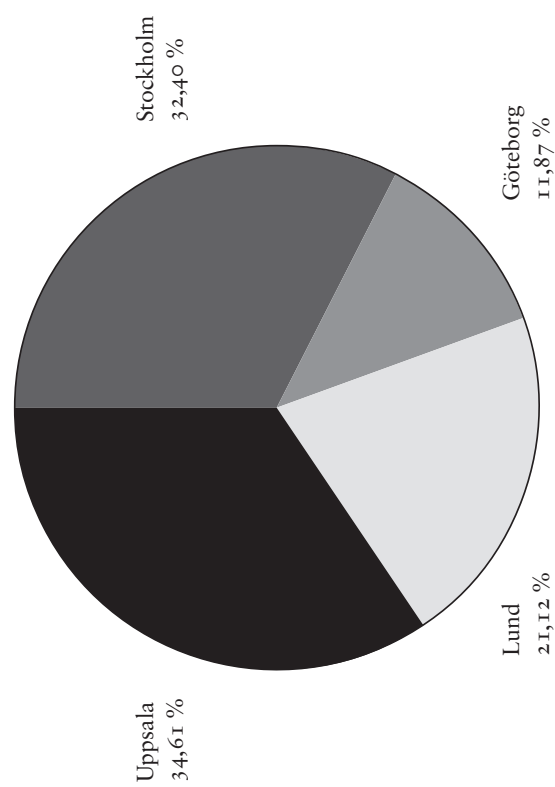

Diagram 1. Förändringar i antal nybörjare och det totala antalet studenter vid universitet och högskolor 1945–2005.

Uppgifterna från 1945/46–1965/66 är hämtade från UPU 1966. Uppgifterna från 1975/76 och därefter är hämtade från SCB. Antalet 1946/46 inkl. jordbrukets högskolor och socialhögskolor.

Diagram 2. Totalt antal registrerade i statskunskap vid landets samtliga universitet höstterminen 1963.

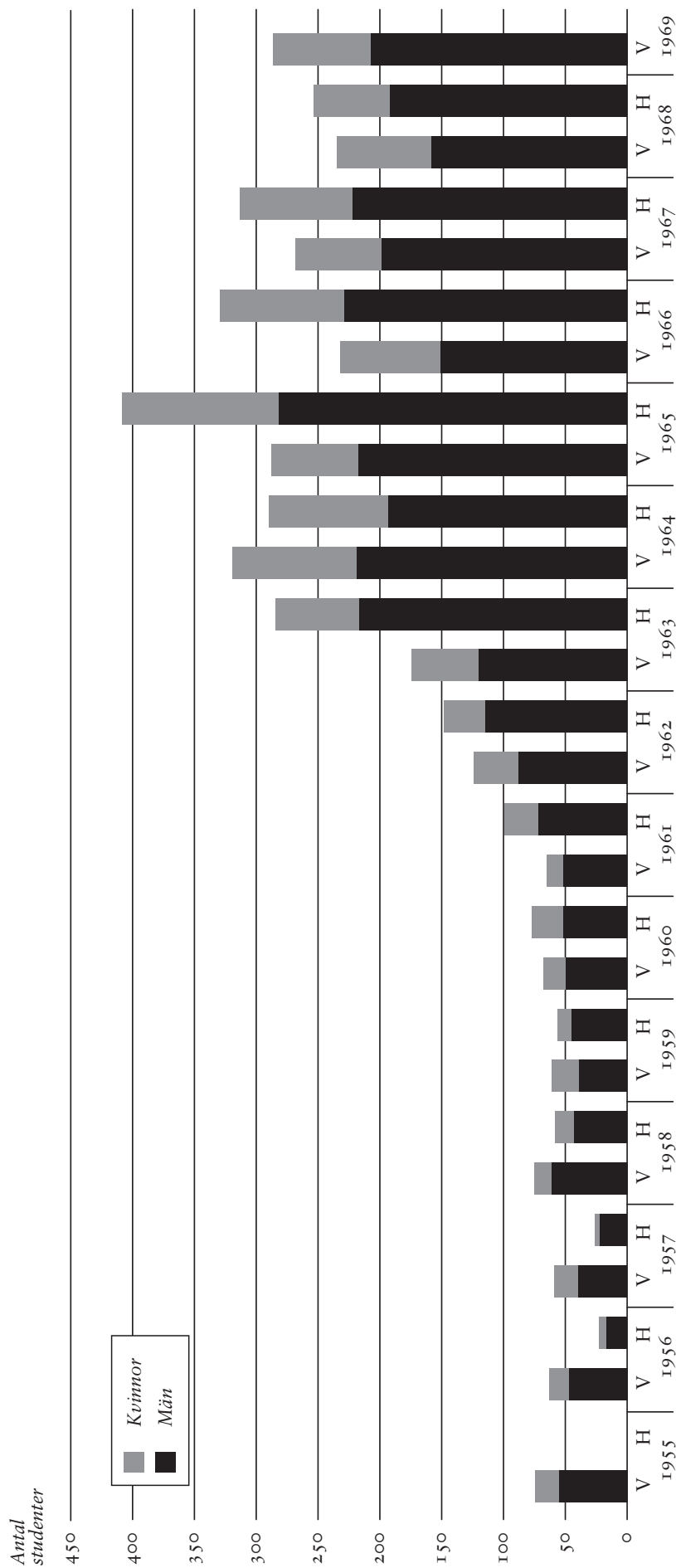

Diagram 3. Antal "ett betygs"- (eller grundkurs-) studenter i statskunskap i Lund, enligt 1953 års studieordning, vårterminen 1955-vårterminen 1969.

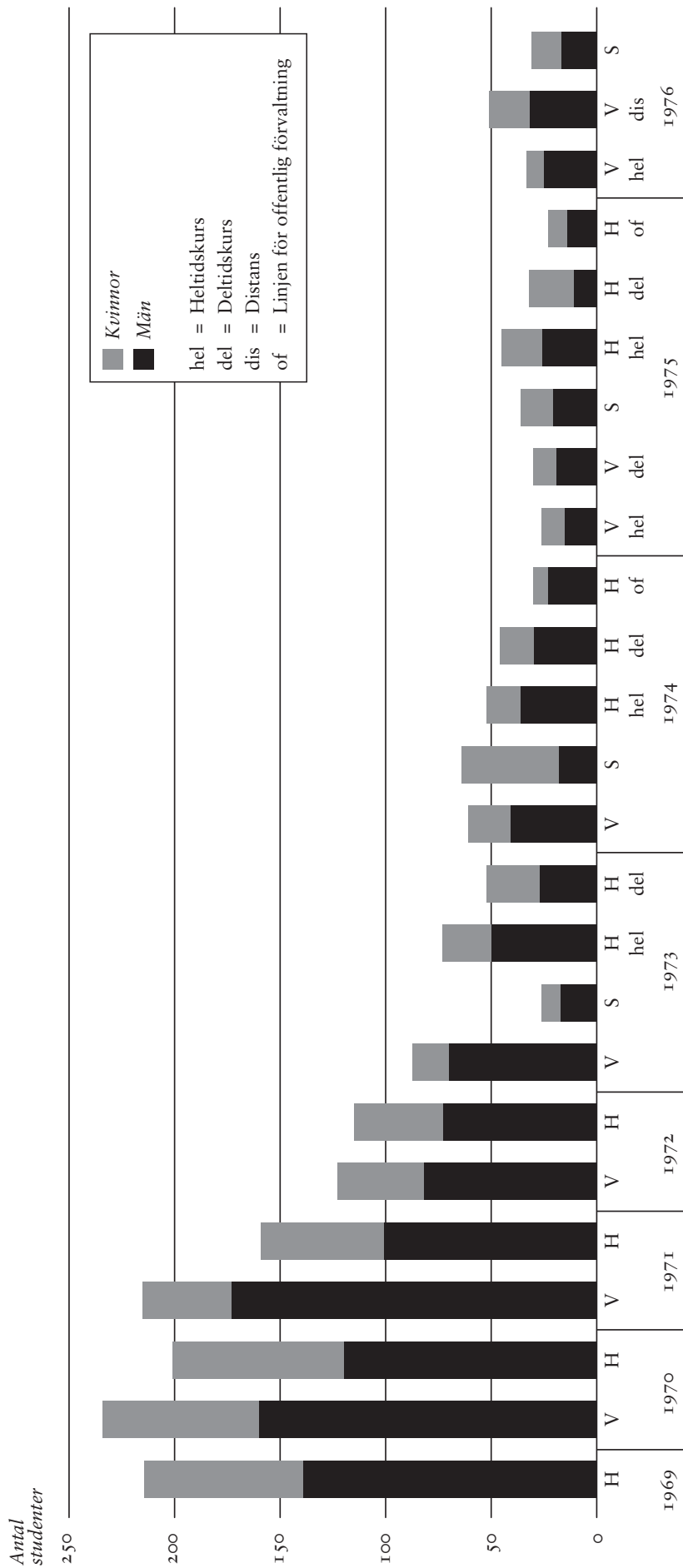

Diagram 4. Statskunskaþ 1-20 þoäng. Antal studenter enligt 1969 års studieordning höstterminen 1969-vårterminen 1977.

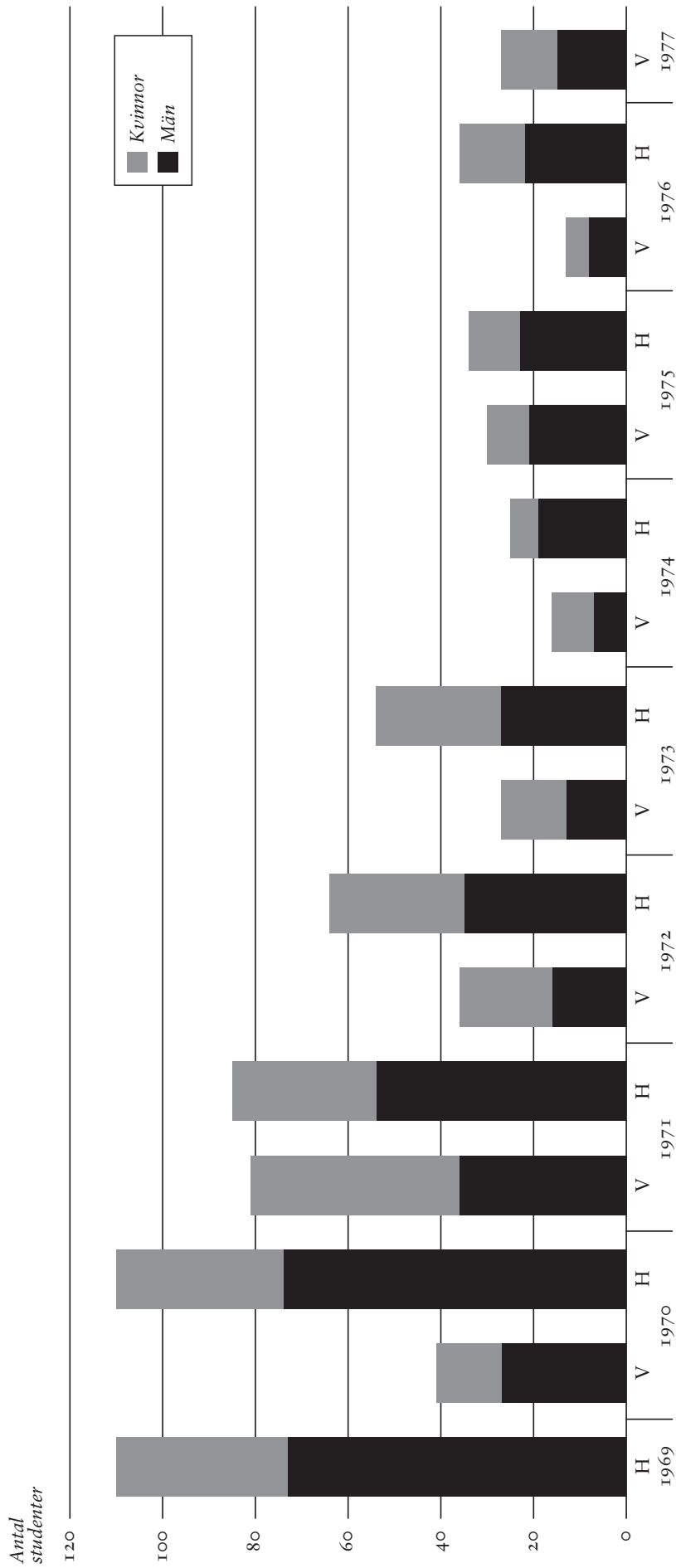

Diagram 5. Antal studenter i samhällskunskap på grundkursen höstterminen 1969–vårterminen 1977.

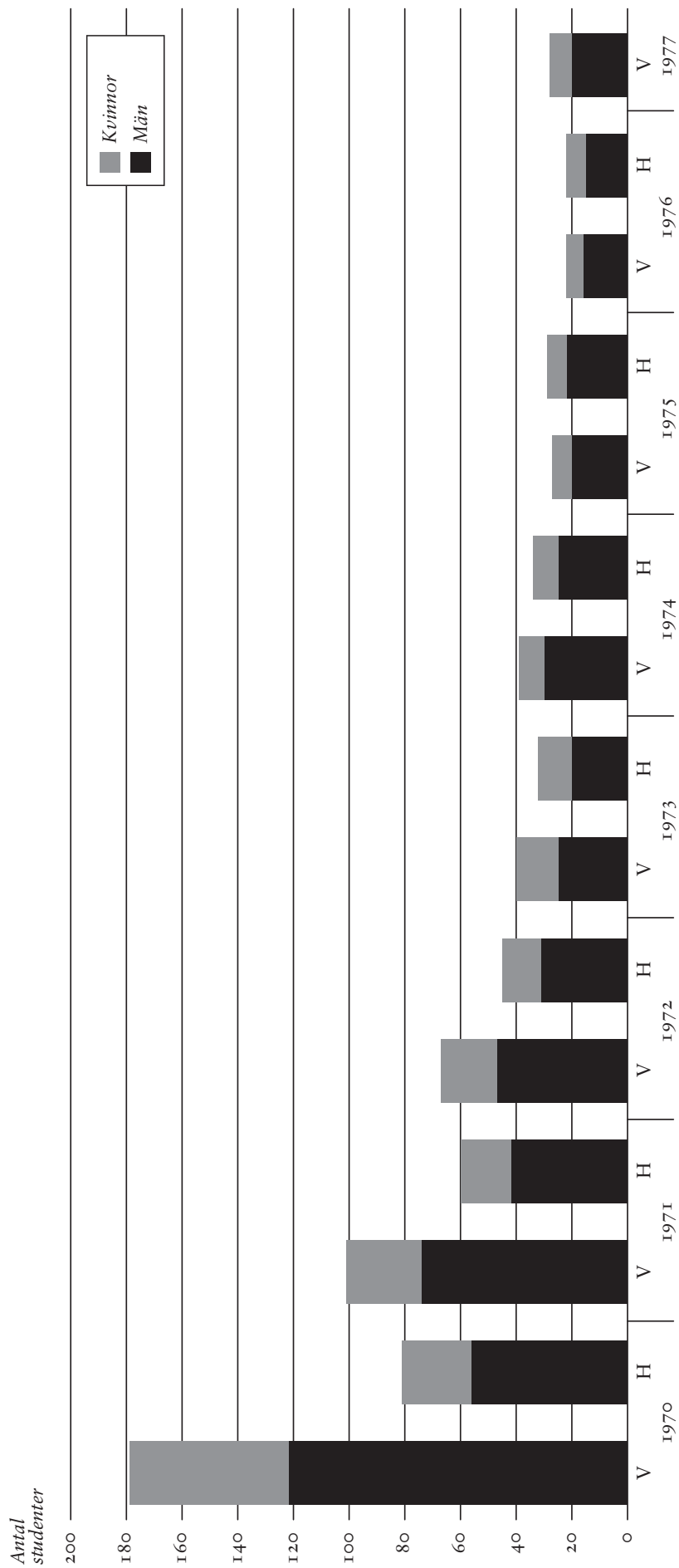

Diagram 6. Antal studenter på fortsättningskursen våren 1970–våren 1977.

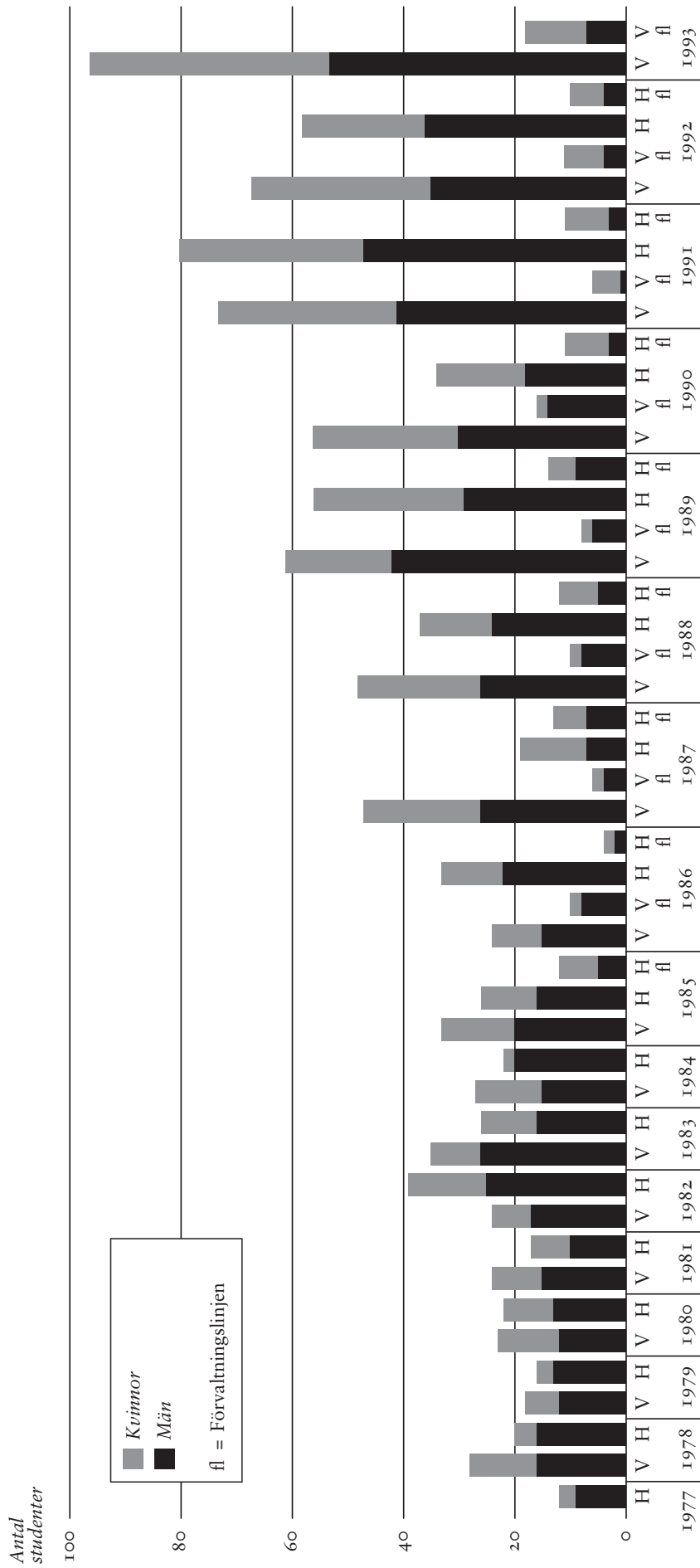

Diagram 8. Antal studenter på fortsättningskursen hösten 1977–våren 1993.

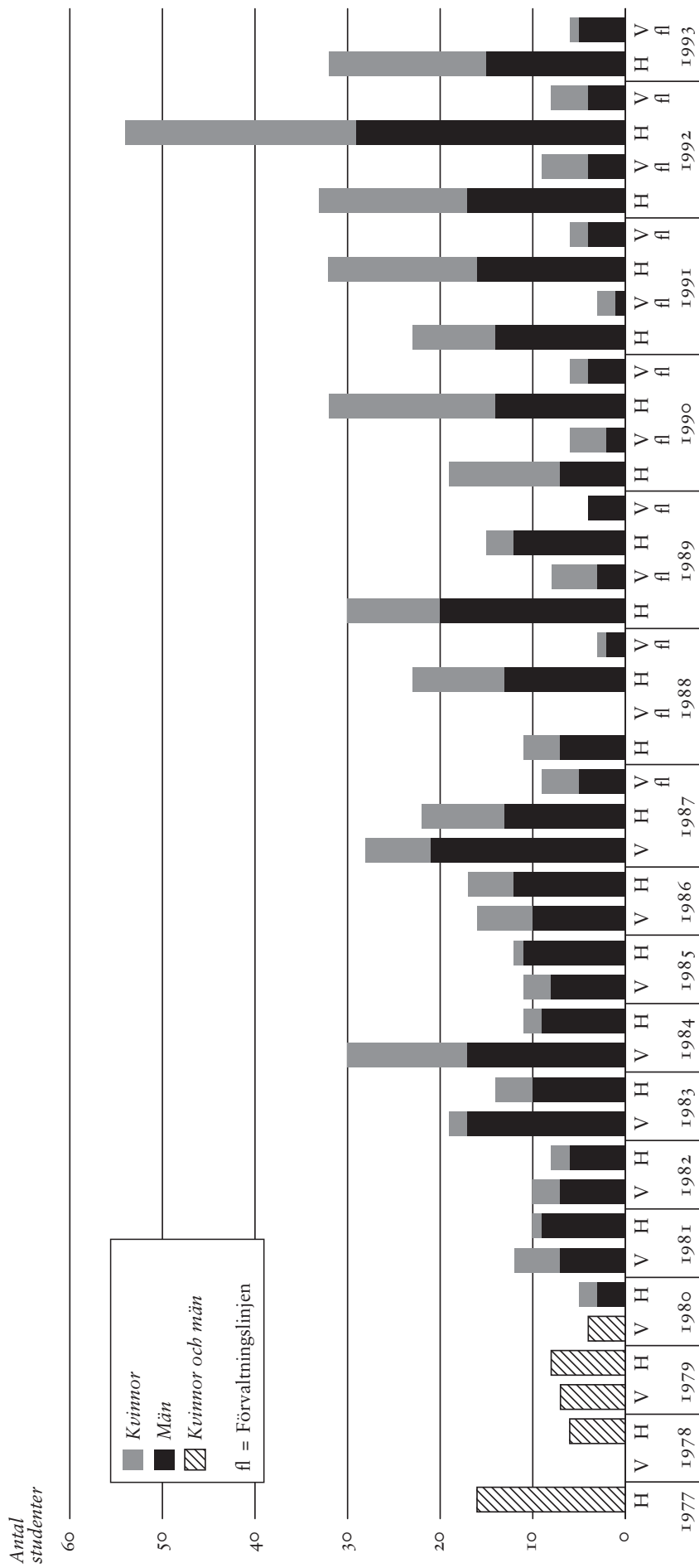

Diagram 9. Antal studenter på kandidatkursen hösten 1977-våren 1993.

Könsfördelning ej tillgänglig för perioden H77-V80. Från och med H87 representerar den högra lägre stapeln antalet studerande på Förvaltningslinjen.

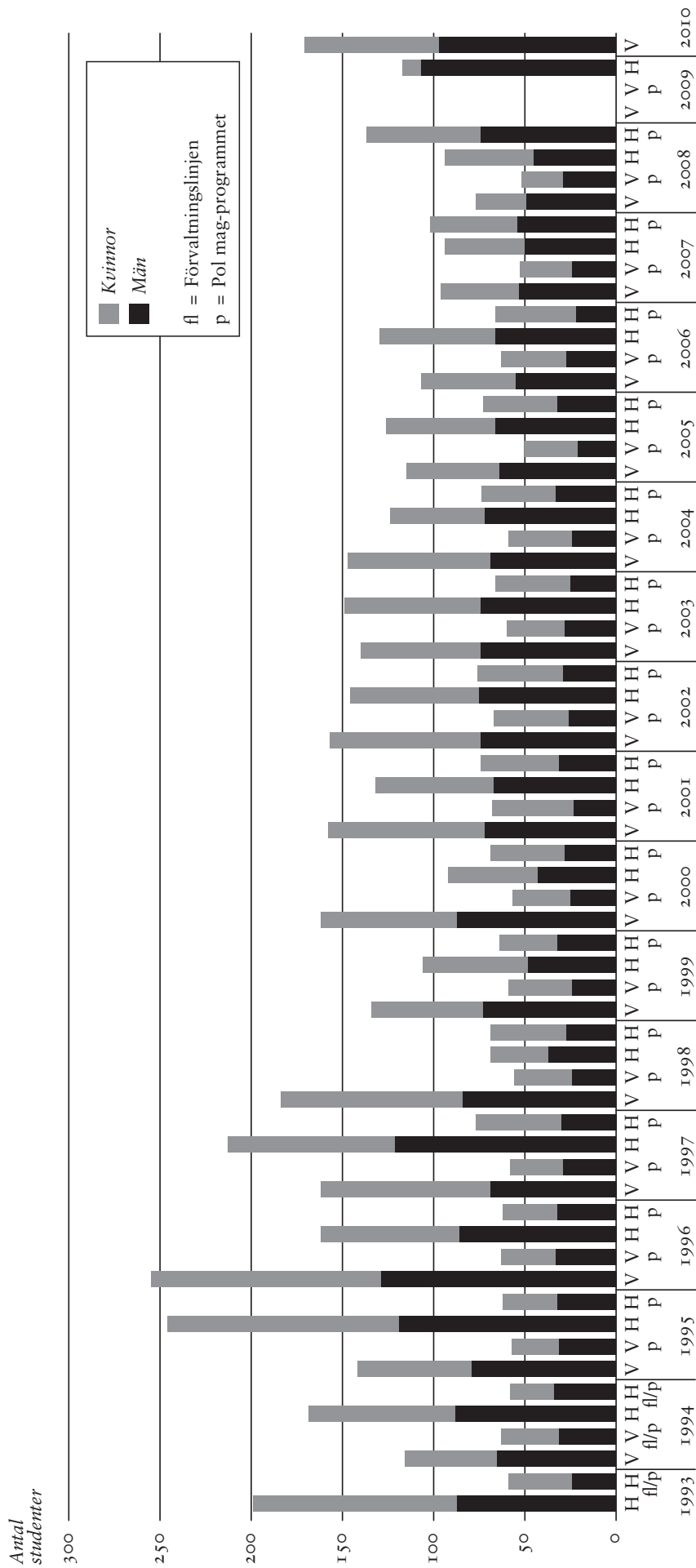

Diagram 10. Antal studenter på grundkursen i statsvetenskap hösten 1993–våren 2007.

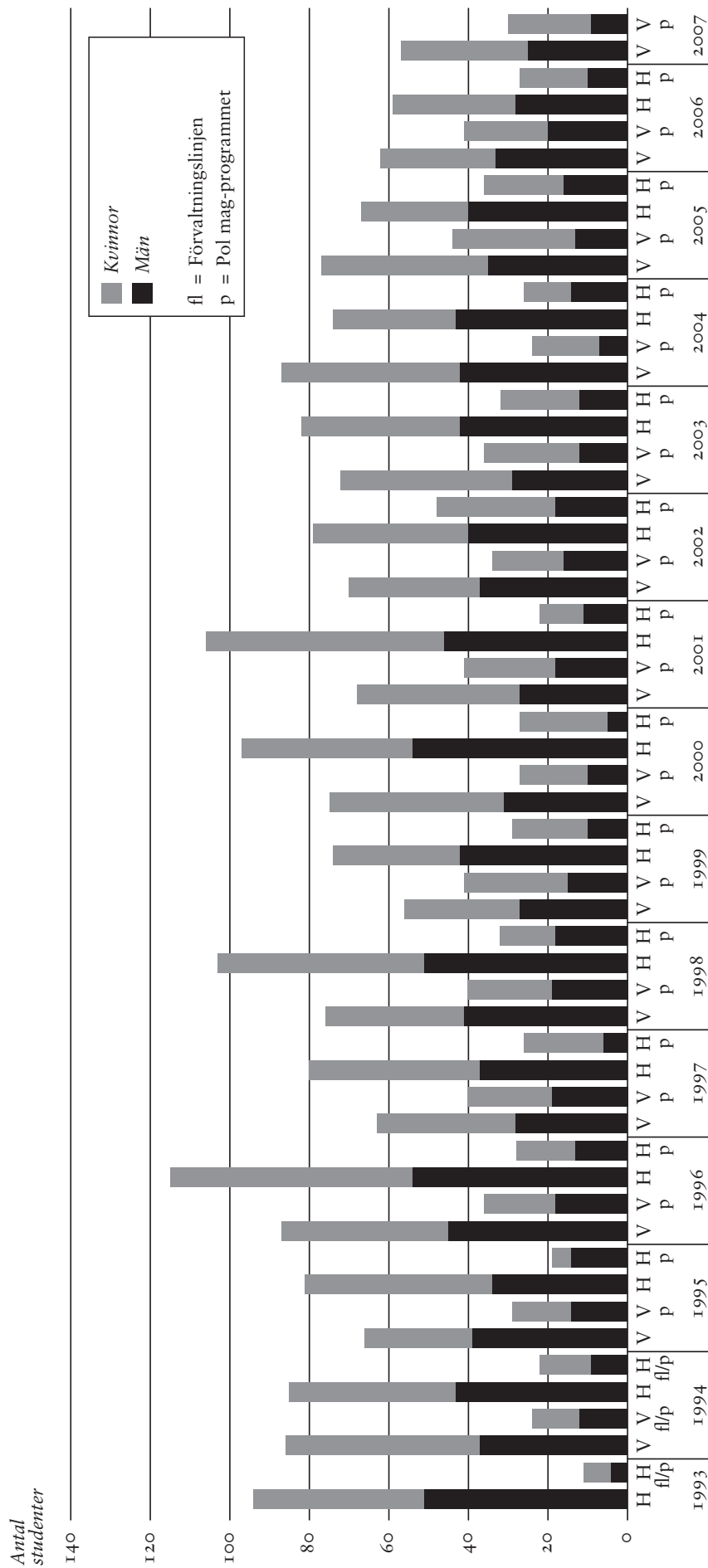

Diagram 11. Antalet studenter på fortsättningskursen i statsvetenskap hösten 1993–våren 2008.

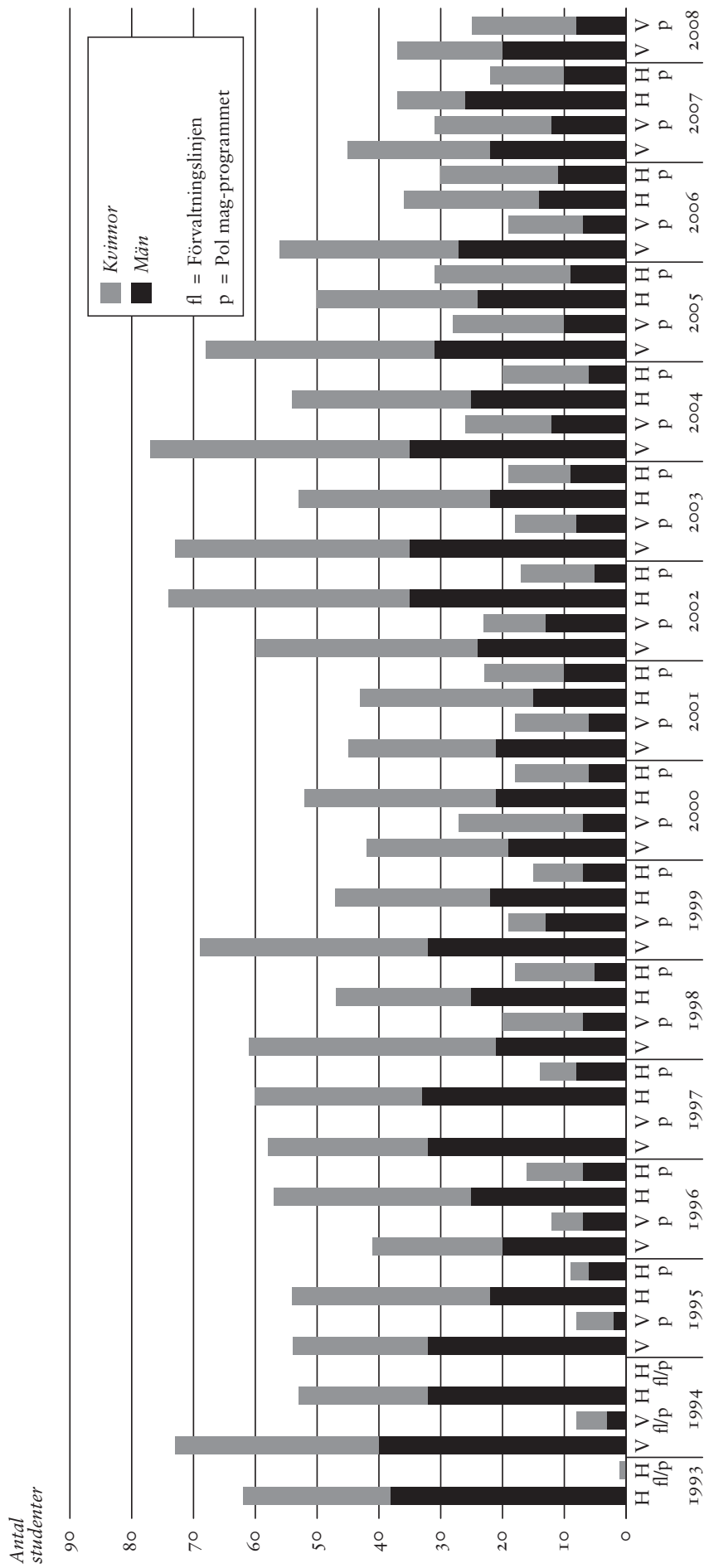

Diagram 12. Antal studenter på kandidatkursen i statsvetenskap hösten 1993–våren 2008.